

2012:60

Revinge kyrkogård

Vård- och underhållsplan

2012:60

Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Maria Sträng

**Regionmuseet
Kristianstad**
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2012:60

Revinge kyrkogård

Vård- och underhållsplan

Vård- och underhållsplan, 2012
Revinge socken
Lunds kommun
Skåne län

Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Maria Sträng

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2012 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2012:60

Omslagsfoto: Vy från öster mot koret.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Vård- och underhållsplan för Revinge kyrkogård

Innehåll

VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN FÖR REVINGE KYRKOGRÅRD.....	5
INNEHÅLL.....	5
INLEDNING	6
OM VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLANEN	7
KYRKOGRÅRDENS SKYDD I LAGEN	8
KYRKOGRÅRDENS TRÄD - EN DEL AV DET GRÖNA KULTURARVET.....	9
KYRKOGRÅRDENS BETYDELSE FÖR DET VILDA	9
HISTORISK BAKGRUND	10
DEN SKÅNSKA KYRKOGRÅRDEN.....	10
REVINGE SOCKEN OCH KYRKA	12
KYRKOGRÅRDENS ANLÄGGNINGS- OCH FÖRÄNDRINGSHISTORIA	13
KYRKOGRÅRDENS GRAVVÅRDSHISTORIK	16
BESKRIVNING	21
OMGIVNINGEN	21
ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING	21
MUR, OMGÄRDNING OCH GRINDAR.....	24
OMRÅDESBESKRIVNING	25
<i>Område A</i>	25
<i>Område B</i>	28
<i>Område C</i>	30
<i>Urnlunden</i>	32
<i>Minneslunden</i>	34
KYRKOGRÅRDENS GRÖNA KULTURARV	35
TRÄD	36
DJURLIVET PÅ KYRKOGRÅRDEN	37
BEBYGGELSE PÅ KYRKOGRÅRDEN	38
<i>Gravkapellet/bårhuset</i>	38
<i>Förrådsbyggnad</i>	38
KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	39
KULTURHISTORISK BEDÖMNING INKLUSIVE BIOLOGISKA VÄRDEN AV KYRKOGRÅRDEN.....	39
GRAVVÅRDAR MED SÄRSKILDA KULTURHISTORISKA VÄRDEN	40
RIKTLINJER FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL	41
NEDMONTERING AV GRAVVÅRDAR	41
OMMONTERADE VÅRDAR	41
UNDERHÅLL AV GRAVVÅRDAR	42
GRAVVÅRDAR OCH OMGÄRDNINGAR AV JÄRN	43
ÅTERLÄMNANDE ÄLDRE GRAVVÅRDAR AV STEN.....	43
NATURMILJÖN	44
ÅTGÄRDSBEHOV.....	45
ÅTGÄRDER	45
TRÄDVÅRD	46
ÅTGÄRDER FÖR DJURLIVET.....	47
INFORMATION SOM ÖKAR FÖRSTÅElsen.....	47

MÅLSÄTTNING OCH UTVECKLING	48
KÄLLMATERIAL	49
LITTERATUR.....	49
OTRYCKTA KÄLLOR.....	49
INTERNET.....	50
KART- OCH RITNINGSMATERIAL I FÖRSAMLINGSARKIVET	50
BILAGA 1 LAGSTIFTNING OCH STYRDOKUMENT.....	51
KULTURMINNESLAGEN.....	51
BEGRAVNINGSLAGEN.....	52
PLAN- OCH BYGGLAG (2010:900)	53
MILJÖBALKEN (1998:808).....	54
JAKTLAGEN (1987:259)	54
ARTSKYDDSFÖRORDNINGEN (2007:845)	55
MILJÖMÅL	55
BILAGA 2 KULTURHISTORISKA GRAVVÅRDAR – KARTLÄGGNING 1986	56
GRAVKARTA 2012	57

Revingeby markerat inom Lunds kommun.

Revinge kyrka med omgivande kyrkogård. Karta från Bebyggelseregistret Riksantikvarieämbetet 2012.

Inledning

Om vård- och underhållsplanen

Vård- och underhållsplan för Revinge kyrkogård är utförd av Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne på uppdrag av Södra Sandby församling. Fältarbetet utfördes under våren och hösten 2012 med påföljande rapportskrivning hösten 2012.

Vård- och underhållsplanen omfattar det område som ligger innanför kyrkogårdsmuren och yttre häckar. I detta område har byggnader, gångsystem, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar samt djur- och växtlivet undersökts, beskrivits och analyserats i syfte att lyfta fram de kulturhistoriska värdena. Kyrkogårdens närmiljö utanför området presenteras mer generellt. Vård- och underhållsplanen grundar sig på arkiv- och litteraturstudier, jämförande kartstudier samt inventering i fält. Där inget annat anges är fotografier tagna av Regionmuseet under 2011 och 2012.

Syftet med vård- och underhållsplanen är att lyfta fram och tydliggöra kyrkogårdens kulturhistoriska värden. Kyrkogårdens gröna kulturarv lyfts fram med extra fokus på kyrkogårdens träd. Detta görs även med tanke på att svara upp till de mål som Naturvårdsverket har formulerat för Svenska kyrkans kulturarvsarbete. Kyrkogårdar är en prioriterad trädmiljö i Naturvårdsverkets åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Kunskapen om kyrkogårdens historiska utveckling och beskrivningen av dess utseende idag bildar underlag för de kulturhistoriska bedömningarna. Vård- och underhållsplanen blir en vägledning för den framtida planeringen och vården så att de kulturhistoriska värdena kan säkerställas och utvecklas utan att minskas eller förvanskas.

Vård- och underhållsplanen syftar till att:

- kyrkogården vårdas på bästa möjliga sätt så att de kulturhistoriska värdena säkerställs och utvecklas
- tillståndshanteringen för såväl kyrkogårdsförvaltningen som länsstyrelsen underlättas
- förvaltningen får en vägledning i det konkreta vårdarbetet med riktlinjer och prioriteringar
- tydliggöra de kulturhistoriska värdena (inkl. de biologiska) för kyrkogårdsbesökare och allmänheten

1987 genomfördes en kulturhistorisk gravplatsinventering genom Regionmuseet (dåvarande Landsantikvarien i Malmöhus län). Den huvudsakliga inriktningen var då de enskilda vårdarnas kulturhistoriska värde och åtgärdsbehov. Värderingen delades in i tre kriterier: ”gravvård mycket värdefull”, ”gravvård värdefull” och

Kyrkogårdens träd - en del av det gröna kulturarvet

Kyrkogårdens träd är en viktig del av kulturmiljön. De skapar rumslighet och bidrar till kyrkogårdens speciella karaktär. De har också en avgörande betydelse för växter och djur på platsen och i närområdet. Ofta är kyrkogårdens träd de äldsta som finns i omgivningen och representanter för trädkontinuiteten i landskapet.

Alla trädslag har särskilda arter knutna till sig och mest artrika är äldre ädellövträden¹ som kan vara värdar för hundratals arter. Våra djur och växter är anpassade till trädarter som funnits länge i landet, därför är vildväxande inhemska trädslag att föredra vid återplantering och nyplantering framför framkorsade sorter. Det varierar vilka trädslag som är typiska för traktens kulturlandskap. Ofta kan kyrkogårdens träd berätta en del av bygdens historia.

Kyrkogårdens betydelse för det vilda

Kyrkogården lockar till sig vilda arter och är en fristad för växter och djur. Arter på kyrkogårdar är ofta knutna till människan och hennes skötsel av marken. De hör till det biologiska kulturarvet, ett djur- och växtliv som har anpassat sig till mänskliga aktiviteter. En del av dem är följeslagare till människan och drar nytta av oss och vår miljö liksom vi använder naturen för vår egen nytta. Andra arter håller till i närheten av oss för att det råder brist på naturliga livsmiljöer. Flera i den sistnämnda gruppen är känsliga och hotade arter som ofta inte har någon annanstans att ta vägen.

De naturliga livsmiljöer som förr fanns i form av gamla träd, ängsmarker och åkerholmar, är idag till stora delar försvunna. Det är inte ovanligt att träden på kyrkogården är de äldsta i omgivningarna kring kyrkan. Kyrkogårdens betydelse för det vilda har ökat allt eftersom människan har förändrat landskapet, till att bli nästan outhärliga. Kyrkogårdens egenskap som en stabil plats med lång kontinuitet är således mycket betydelsefull för den biologiska mångfalden. Ibland helt avgörande.

---

¹ Till dem räknas i Sverige vildväxande arter av ek (skogsek, bergsek), alm (skogsalm, vresalm, lundalm), lönn (skogslönn, naverlönn), lind (skogslind, bohuslind), bok, fågelbär, avenbok och ask.

Historisk bakgrund

Den skånska kyrkogården

Uppgifterna kring de skånska kyrkogårdarnas utseende för tiden före 1800-talet är mycket knapphändiga. Det vi vet är att de fram till 1800-talet var ganska små gräsbevuxna platser som skördas eller används för bete. Det stora flertalet begravs på kyrkogården medan det övre skiktet begravs inne i kyrkan. I ett stort antal kyrkor uppfördes gravkor under 1600-talet. Kyrkogårdarna inhägnas med träbalkar eller stenmurar. I ett kungligt brev från 1764 bestäms att kyrkogårdens yttre avgränsning ska uppföras av gråsten utan murbruk eller annat bindemedel. 1804 ges tillåtelse att uppföra stenmurar med kalkbruk under förutsättning att de täcks med skiffer eller tegel. Enligt ett dokument² från slutet av 1600-talet inhägnas Revinge kyrkogård vid den tiden av en mur som är grundmurad och täckt med taksten, troligen tegel.

Bygdens stormän och mest förmögna begravs på södra eller östra sidan som ansågs som de bästa platserna. Ju närmre koret desto bättre. Norra sidan ansågs minst attraktiv. Under andra hälften av 1700-talet börjar dock norrsidan användas mer allmänt på grund av platsbrist på övriga kyrkogården. Samtidigt reagerar prästerskapet och läkarkåren på de sanitära olägenheterna på kyrkogårdarna och inne i kyrkorna. 1783 förbjuds nya gravar i kyrkorna och inne i städerna. I en beskrivning från 1830 nämns att det ligger ”en liksten” på gången i kyrkan” med dödsårtalen 1723 och 1724, dvs långt före förbudet.

Gravvårdarna från tiden före 1800-talets mitt markeras med små kullar och en bräda eller kors i trä. På Revinge kyrkogård återfinns traditionen med gravplatser med små kullar täckta med murgröna på den nuvarande kyrkogården. För det övre samhällsskiktet uppförs ofta liggande hällar i sten med personframställningar, vapensköldar, symboler och bomärken i relief. I Skåne framträder under det sena 1700-talet en regional gravvårdstyp i form av en stående slipad kalk- eller sandstensvård. Vården har oftast dekor och inskription i låg relief på båda sidorna och har ursprungligen varit bemålade i svart, blått, grönt och rött. Krönen på vården är antingen vinklade eller rundade med uppskjutande hörnpartier och var från början ofta försedda med klot av sten eller trä. Den här typen av vårdar har varit vanlig på Revinge kyrkogård och finns fortfarande bevarad på ett fåtal gravplatser.

Skånes befolkning fördubblas under första hälften av 1800-talet och mer än 90 % av befolkningen bor då på landet. Detta bidrar till att landsbygdens kyrkogårdar blir överbelagda. Enskiftet och utflyttningen av gårdarna frigör mark vilket gör det möjligt att utvidga kyrkogårdarna. Kyrkogårdens betydelse som mötesplats ökar och därmed också intresset för dess skötsel. I samband med

---

² Revinge kyrkoarkiv, Lunds landsarkiv

ombyggnader eller nyuppförande av kyrkor anläggs grusade gångar och kyrkogårdens vilda karaktär med buskage och fritt växande gräs försvinner alltmer. Trädplanteringar på landsortskyrkogårdarna blir vanligt efter 1800-talets mitt. Som en följd av befolkningsökningen ökar behovet av gravplatser på kyrkogårdar. Revinge kyrkogård utvidgas i ett par etapper under den här perioden, dels i samband med laga skifte 1826 och dels i samband med ett ägoutbyte 1893.

Tidtypiskt för kyrkogårdarna i slutet av 1800-talet är de symmetriska anläggningar med rätlinjiga gångsystem. Ett mer ordningsamt intryck eftersträvas med klippta och tuktade häckar. Även användandet av trädgårdsväxter ökar under den här tiden. Dagens kyrkogård i Revinge består i huvudsak av den karaktären. Exakt när kyrkogården får den karaktären är osäkert.

Äldsta indelningen av kyrkogården går efter byar. Gravplatsernas storlek delas upp efter gårdarnas antal och storlek. Indelningen övergår därefter till att grundas på hemman. Storleken på platsen blir då beroende av hemmanens tillgångar och antal personer. En allmänning uppläts för dem som inte ägde någon jord och inte tillhörde något hemman. Så småningom övergår man till begravingar i varv, i den ordning man dött. Samtidigt börjar försäljning av enskilda gravplatser och familjegravarna blir det vanligaste begravningsättet under 1800-talet. På östra delen av Revinge kyrkogård återfinns ett antal bevarade gårdsgravplatser från slutet av 1800-talet.

Alltmer sätts fokus på den enskilde gravplatsen och stor omsorg ägnas åt utformningen av gravvårdar och gravplatser. Lokalt utförda gravvårdar ersätts med standardiserade och industritillverkade gravvårdar. Den inhemska graniten dominerar men även kalksten, sandsten och i viss mån marmor är vanlig. Formerna varierar från små vårdar med polerad framsida till bautastenar och vårdar i form av obelisker och antika pelare. Gravvårdar av järn har sin storhetstid under 1800-talets senare del. Pampiga familjegravar markeras med stenram, järnstaket eller stenstolpar med kätting. Den här typen av gravanordningar blev också vanliga på Revinge kyrkogård och finns fortfarande bevarade på kyrkogården.

Vid 1900-talets början kommer en reaktion mot att de enskilda gravplatserna har trätt i förgrunden på bekostnad av kyrkogårdens övergripande struktur. Efter nya klassicerande ideal eftersträvar man nu kyrkogårdar planerade efter ett strikt arkitektoniskt system med dominerande huvudaxlar markerade med alléer. Gravkvarter förses med lägre häckar. Det nya formspråket präglar både planer och byggnader liksom gravvårdarna. För att få ytterligare utrymmesbesparing påbörjas kremering i allt större grad och gravkvarteren kan utformas ännu mer rationellt. Den enskilda graven blir på så sätt underordnad helheten.

På 1930-talet koncentreras anläggningen kring centralaxeln. Byggnader, alléer och trappor tjänar som blickpunkter för att understryka monumentaliteten. Samtidigt blir gravvårdarna mer modesta och en nyhet kommer in på kyrkogårdarna i form av de låga, breda vårdarna. Beslut om maximihöjd fattas av kyrkogårdsnämnderna.

Omkring 1960-talet genomförs ytterligare rationalisering av de äldre kyrkogårdarna. Växtlighet och singel ersätts med stora sammanhängande lättskötta gräsmattor. Inte sällan tas stenramar, staket, prydnadsträd, växter och andra liknande inslag bort.

Under 1900-talets senare årtionden och fram till idag har begravningsstederna förändrats en hel del vilket påverkar kyrkogårdarnas utformning. Allt fler väljer att begravas på askgravplatser, i minneslundar eller askgravlundar. Askgravplatser innebär att gravplatsen upplåts med gravrätt med starka restriktioner avseende gravvårdens utformning medan minneslundan och askgravlundan har gemensamma gravområden för nedgrävande av askan och smyckningsplats. Askgravlundan har en gemensam plats för namn medan minneslundan är ett helt anonymt alternativ. Minneslundan och askgravlundan har oftast gräsbevuxen mark med mer eller mindre omfattande planteringar av träd och annan vegetation. Ofta finns också en vattenutsmyckning i form av en damm eller vattendrag. På Revinge kyrkogård tillkommer under den här perioden urnlundan i två etapper och minneslundan. Till de senare tillskotten hör även askgravlundan och en örtagård.

Revinge socken och kyrka

Revinge församling har medeltida ursprung och var fram till 1940 en av församlingarna i pastoratet Silvåkra och Revinge. 1940 slogs pastoratet samman med Harlösa och Hammarlunda pastorat. Från 1962 till 2006 ingick Revinge i pastoratet Södra Sandby, Hardeberga och Revinge. Från 2006 utgör de tillsammans Södra Sandby församling.

Revinge kyrka har mycket av sin medeltida karaktär bevarad. De äldsta delarna finns i långhuset och koret som troligen är från 1200-talet. Västtornet och vapenhuset i söder tillkommer under 1300-talet. Från början fanns ingång till kyrkan både på norra och södra sidan. Den norra öppningen var placerad där fönstret närmast tornet sitter. Den södra ingången finns än i dag vid vapenhuset på sydsidan.³

Senare förändringar som utförts på kyrkans exteriör är förminskning av fönsteröppningarna, 1949, i syfte att få bättre proportioner på exteriören samt omläggning av kyrkans tak, 1970. Det befintliga plåttaket ersätts då av ett tegeltak

---

³ *Murverksdokumentation Revinge sockenkyrka*, 1993, Landsantikvarien Malmöhus län genom Petter Jansson

enligt tidigare utförande. Samtidigt görs den lilla takkupan om för att efterlikna tidigare utförande. Dessa datum kan vara vägledande vid identifiering av bilder på kyrkogården.

Kyrkogårdens anläggnings- och förändringshistoria

I dag finns inga synliga bevarade begränsningar som kan berätta om kyrkogårdens äldsta utbredning. Den tidigaste beskrivningen vi har från kyrkogården finns på en karta från 1765 inför storskifte som visar kyrkogården som *ett litet område närmast kyrkan*. Kyrkogården omges då av en stenmur med en öppning i sydväst.

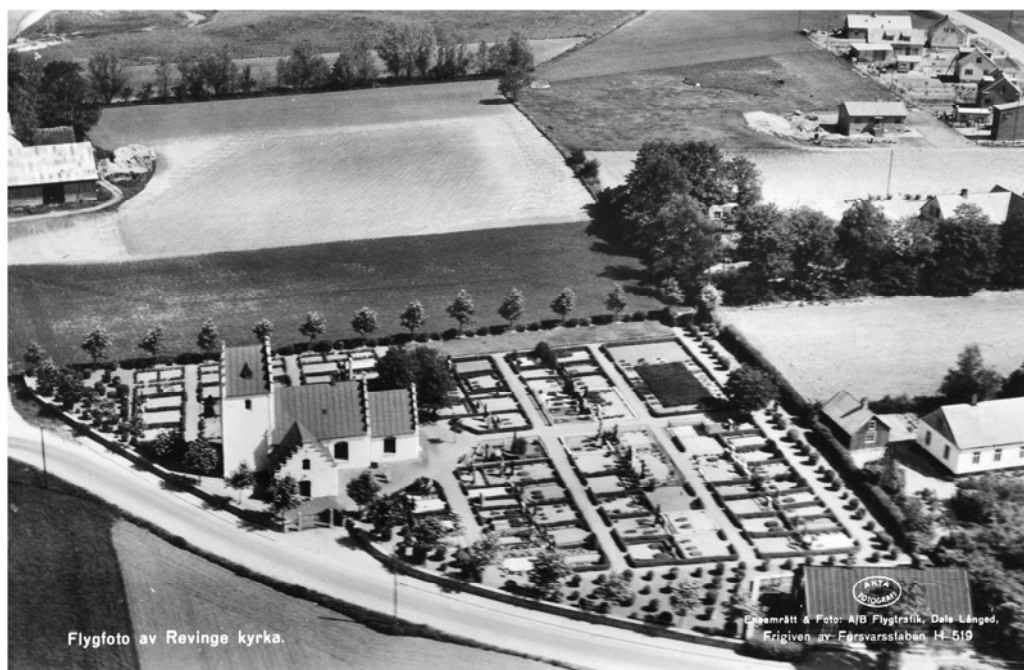
Kyrkogården enligt en kartbild från 1765, upprättad i samband med storskifte. Kyrkogården utgör ett begränsat område närmast kyrkan. Den enda delen av avgränsningen som stämmer överrens med dagens är en kort sträcka sydväst om kyrkans södra port, vid den nuvarande grindöppningen. Kyrkogården har allteftersom utvidgats så den idag lite drygt fyller ut det triangelformade området som de närmaste vägarna bildar.

I samband med laga skifte 1826 frigörs yta söder om kyrkan. Marken används till en *utvidgning av kyrkogården* och som "hviloplats för dem som komma till kyrkan" enligt skifteshandlingar. I samband med skiftet görs även *mindre utvidgningar i norr och väster* så kyrkogården går fram till vägarna i väst och nord. Kyrkogården får därmed en form som mer liknar den nutida men utgör fortfarande bara en del av den. Öster om kyrkogården byggdes ett gemensamt skol- och fattighus 1832.

Första stora utvidgningen görs i samband med laga skiftet, omkring 1826. Kyrkogården får då en form som mer påminner om dagens men utgör fortfarande en mindre del av den. Kyrkogården sträcker sig väster- och söderut fram till de omliggande vägarna. På området öster om kyrkan (b) ligger byns skola och fattighus. Karta från hemmanskyllning 1830.

Flygfoto från 1946. Kyrkogården har fått sin nuvarande form och struktur samt grindöppning på nuvarande plats. I början av 1950-talet rivs fattighuset som syns i nedre bögra hörnet och tomten integreras i kyrkogården. 1954 byggs gravkapellet på en mindre utvidgning intill kyrkogårdens nordöstra område där även förrådsbyggnaden senare placeras.

Fram till *början av 1950-talet* låg en byggnad som användes som fattighus i anslutning till *kyrkogårdens sydöstra del*. Tomten där hus och tillhörande trädgård fanns blir en del av kyrkogården. På 1980-talet fanns planer på att anlägga gravplatser på området.⁴ Detta genomfördes aldrig och idag består området av en gräsbeklädd yta.

1954 uppförs *bårhuset*, som numera omnämns som gravkapell, efter ritningar av domkyrkoarkitekten Eiler Graebe.

Urnlunden tillkommer i *slutet av 1960-talet* med den första begravningen sker 1968.

Minneslunden tillkommer i *början av 1990-talet* med den första begravningen 1993. På 1980-talet fanns planer på att anlägga gravplatser på området⁵.

1996 anläggs ”*kyrkrabatten*” intill gravplatsen 13-20 efter ett förslag från Bramme/Wembling landskapsarkitekter. Rabatten består av traditionella örter och är inspirerad av de medeltida klosterträdgårdarna.

2008 anläggs *askgravlund* på tre återlämnade gravplatser (474-481, 514-517 och 518-523). Lunden är en sammanslagning av tre gravplatser på två gravrader. Rygghäcken mellan raderna avlägsnas så att de före detta gravplatserna bildar en öppen plats i radkvarteret.

⁴ Enligt gravkarta från 1985

⁵ Enligt gravkarta från 1985.

Kyrkogårdens gravvårdshistorik

Äldre gravvårdar än 1800-talets andra hälft finns i princip inte kvar på någon av kyrkogårdens gravplatser. Den äldsta kända begravningen är ett spädbarn som dör 1843 men vården är gemensam med en broder som dör 1852 och kan vara ännu senare uppförd (gårdsgravplatsen 180-193). Däremot finns ett antal kalkstensvårdar från 1800-talets första hälft och äldre uppställda vid gravkapellet. En av de äldsta gravvårdarna som finns bevarade på sin ursprungliga plats finns på gravplats 97-108 närmast korets östra sida (område A). Vården är uppförd över kyrkvården Pehr Andersson och hustrun Hanna Larsdotter begravda 1863 respektive 1856.

Ett tiotal av kyrkogårdens gravplatser är från 1800-talets andra hälft men i åtminstone ett fall kan man förmoda att gravvården kan vara något senare än gravplatsens första begravning. De gravvårdar som är bevarade från 1800-talet är tidstypiskt utförda i de olika nystilarna nygotik och nyklassicism samt i naturromantisk stil. Blandning av material i gravvårdar från den här tiden är inte ovanligt. Inskriftstavlan kan bestå av marmor medan stenen i övrigt är av granit eller sandsten kombinerat med motivtavlor av en sorts porslin, biskviporslin⁶. Även detaljer såsom medaljonger i krönet kan vara utförda i biskvi. Gravvården efter maken och Kjersti Åkesdotter (död 1872 respektive 1877) och gravplats 51-54 (område A) är ett exempel på nygotisk stil. Maria Åkesdotter och Johan Jönsson utgör en annan och mer fri tolkning av den gotiska stilen.

På Revinge kyrkogård verkar den äldre typen av höga smala vårdar ha hängt sig kvar länge. Det kan ha att göra med att förändringstrycket inte har varit lika starkt här som exempelvis på nyplanerade begravningsplatser och på stadskyrkogårdar. Den moderna vårdtypen förekommer men inte i så framträdande position på hela kyrkogården. Moderna (efter 1930-tal) stenramar som är mycket vanligt på många kyrkogårdar saknas nästan helt på Revinge kyrkogård. Till skillnad från de äldre stenramarna är de mycket enkelt utformade utan hörnplare eller särskilt uthuggna ingångsstenar. De är inte heller förenade med järnstaket eller järnkedjor. Vagnmakaren Hans Sjöberg och barnmorskan/hustrun Boels gravvård från 1940-talet (plats 172-175) är ett typiskt exempel på en gravvårdstyp som sätter normen för hur gravvårdar kommer att utföras under andra hälften av 1900-talet. Vårdarna förekommer i olika former med polerad och slipade ytor. Dekoren finns oftast längs sidan eller ovankanten och krönet är brutet, rundat eller helt rakt.

Liksom gravvårdarnas utseende har förändrats över tiden har också inskriptionerna haft olika utseende och innehåll under olika perioder. Mest informativa är kalkstensvårdarna från 1800-talet med detaljerade uppgifter om den avlidnes namn, döds- och födelseort samt ofta ett bibelord eller en dikt på

---

⁶ Tätt, oglaserat, vitt porslin, framställt av en massa med hög fältspathalt och låg kvartshalt.

andra sidan av gravstenen. Inskriptionerna är inhuggna i vackert formade bokstäver och målade i svart eller vitt. Gårdstillhörighet och släktband har varit viktiga att redovisa på gravvården och av denna anledning är de äldre gravvårdarna intressanta, bland annat ur släktforsknings synpunkt.

En längre inskription finns på en av gravvårdarna söder om koret med texten ”Du späda telning som ryckts bort/ från Far och Mor och syskon kär/ du får dem råka inom kort/ om så Guds vilja är”. På en vård norr om kyrkan (gravplats 395-402) finns inskriften *Hvad jorden gömmer/ ej hjärtat glömmet*. Vårdarna är resta över barn och det kan vara en anledning till extra omsorg om inskription och utförandet. Från slutet av 1800-talet och framåt överges de längre inskriptionerna. Istället anges ofta en hänvisning till en bibelvers.

Under 1800-talet förekommer att gårdsnumret är angivet på gravvården. Ett exempel på detta är gravvården efter lantbrukare Hans Åkesson och Hustrun Hanna Andersdotter (gravplats 52-54) vilka bodde på nummer 15 i Revinge (angivet No 15 Refninge). De äldre gravvårdarna anger ofta jordägandeformen såsom rusthållare eller åbo. Senare övergår man till titeln jordbrukare eller husägaren (gravplats 202-207). Beteckningen rusthållare finns på gravplats 85-92 efter rusthållare Johan Jönsson (1799-1871). Beteckningen åbo är vanligare och finns representerad på ett flertal gravvårdar på kyrkogården. 1900-talets gravvårdar anger framförallt namn, födelse- och dödsdag samt eventuellt titel. Den vanligast förekommande titeln på kyrkogården är utan tvekan *lantbrukare* som oftast förekommer utan gårdsnamn eller jordbrukarformen.

På kyrkogården förekommer en rad olika titlar som berättar om dåtidens samhälle i allmänhet men också om mer specifika förhållanden för bygden. Antalet titlar med traditionella hantverksyrken är relativt få på kyrkogården. Bland dessa finns smedmästare, skräddarmästare och skräddare samt bagare representerade. Kvinnorna som oftast inte var yrkesverksamma förrän en bit in på 1900-talet anges som hustru eller som i ett fall änkefru. Trotjänarinnan är en annan kvinnlig titel som förekommer exempelvis på Johanna Perssons gravvård på gravplats 220-225. En av de tidigaste titlarna med typiskt kvinnligt yrke är barnmorskan (som även anges ”hustrun”) Boel Sjöberg på gravplats 172-175. På samma gravvård finns även hennes mans titel ”vagnmakare”. Barn och unga anges ibland med gossen, flickan eller som i ett fall åbodottern före sitt namn.

På Revinge kyrkogård finns även gravvårdar som påminner om det moderna samhällets framväxt under 1900-talets början. Revinges roll som regementsort är betydelsefull för dess identitet. Den militära verksamheten i Revinge finns representerad på gravvårdarna i olika titlar som anger militär befattningsgrad såsom fanjunkaren, distinktionskorpral, överstelöjtnant, löjtnant, kapten och soldat. Även olika hantverkaryrken kan kopplas till regementet i

Revinge. Ett sådant yrke är stockmakare⁷ (gravplats 194-201) liksom tyghantverkare⁸ och förrådsvakmästare (gravplats 524-527). De gravvårdar som är knutna till den militära verksamheten finns främst samlade i norra delen av kyrkogården i ett område norr om koret (där område B och C möts). Ett par gravvårdar med militär anknytning finns även i södra delen strax öster om koret och bland urngravplatserna. Titlar som järnvägskontrollören (gravplats 69-76) och järnvägstjänstemannen (gravplats 303-308) berättar om Revinge som järnvägssamhälle. Även källarmästare (gravplats 244-245) och handlande (gravplats 335-342) tillhör kategorin titlar som berättar om Revinge som kommunikationssamhälle.

Andra titlar som bör uppmärksammas är kyrkvårdarna. Att vara kyrkvård var ett hedersuppdrag och anges ofta i stället för yrket exempelvis lantbrukare. Exempel på gravvårdar med titeln kyrkvård finns på gravplatserna 180-193, 477-481. Gravvårdar efter kyrkoherdar saknas helt på kyrkogården vilket har att göra med att Revinge kyrka tidigare var annex till Silvåkra kyrka.

Gravvård över kyrkvården Pehr Andersson och hustru Hanna Larsdotter på plats 97-108 är numera delvis nedmonterad och behov av konserveringsåtgärder. Fotografi från 1986 års inventering visar vårdens tidigare utförande.

---

⁷ med uppgift att tillverka träkolven till olika handeldvapen som gevär och pistoler

⁸ ansvarar för anskaffning av och underhåll av vapen och tillhörande utrustning

Söder om kyrkan, direkt i gruset, står två gravvårdar resta över tre syskon som gått bort i tidig ålder, två av dem 1884 och en 1887. Båda är delvis utförda i marmor och försedda med fint huggen dekor i medaljonger i form av en duva på den ena och korslammet på den andra. Även krönikorsen av marmor är bevarade, vilket inte är helt vanligt.

På kyrkogårdens östra del finns ett par tidstypiska gravvårdar i svart diabas från 1900-talets första decennier. Olika dekor och symboler har kombinerats och stor möda har lagts på inskriptionens utformning och dekorativa verkan. Gravplatserna 596-603 (område A) respektive 260-263 (område A).

Korsformade gravvårdar på hög sockel är en variant av gravvård som är typisk för det tidiga 1900-talet och finns representerad i olika varianter på Revinge kyrkogård. Här på gravplats 544-551 (område C). Den monumentala karaktären understryks av järnstaket och planteringar. Det keltiska korset som finns på gravplats 303-308 (område B) är en variant av korsvårdarna med inspiration från medeltiden.

Ett exempel från 1920-talet finns på lantbrukaren Per Hanssons och Betty Hanssons gravplats 226-231 (område A) där hela gravanordningen inklusive järnstaketet har ett tidstypiskt utförande i jugendstil. Foto från 1986 års gravplatsinventering. Gravvården är idag nedmonterad.

Ett exempel på 1940-talets estetik finns på gravplats 13-20 med gravvård i svart diabas. De två lägre sidostenarna skapar en horisontell verkan som är typisk för den perioden. Gravvården på plats 172-175 är ett annat exempel. Titelskriptionen "Barnmorskan" vittnar om det moderna sambället där kvinnorna får en alltmer självständig plats både privat och i yrkeslivet.

Beskrivning

Omgivningen

Revinge kyrka med kyrkogård ligger i ett fullåkerslandskap i norra utkanten av Revinge by. Söder om kyrkogården och byvägen finns en villabebyggelse från 1900-talets andra hälft och sydost om vägen ligger Revinge byskola. I öster ligger husen tätt inpå kyrkogården. Norr och väster om kyrkogården ligger gårdarna i det öppna landskapet på längre avstånd från kyrkogården. En viktig gränsmarkering i landskapet utgörs av Kävlingeån vars åfåra löper i nordvästlig-sydöstlig riktning ett par hundra meter norr om kyrkan med utlopp i Kävlinge. Norr om Kävlingeån sker en markant stigning av landskapet från Revinge och Kävlingeåns flacka hedmarker. Söder om samhället ligger det militära övningsfältet Revingehed och Krankesjön.

Ortofoto från 2010 visar Revinge kyrkogård med omgivning. Den streckade linjen väster om kyrkogården visar den gamla byvägens dragning. Tidigare gick även en väg utmed kyrkogårdens äldre gräns åt norr. Vägen grävdes bort i och med att kyrkogården utvidgades åt norr 1931.

Översiktlig beskrivning

Revinge kyrkogård har en i det närmaste trekantig form. Gränsen mot sydväst utgörs av en murad stenmur som är försedd med kyrkogårdens enda ingång. Åt norr och öster avgränsas kyrkogården av häckar. Hela kyrkogården omges av en trädkrans med beskurna oxlar.

Kyrkobyggnaden ligger längst i väster mot mitten. Några synliga gravplatser finns inte mot väster. Runt kyrkan är marken belagd med singel. Förutom två

äldre gravvårdar på platser utan avgränsning finns inga gravvårdar närmast kyrkan. Kyrkogårdens södra spets utmed landsvägen består av ett stort gräsområde utan gravplatser. I kyrkogårdens nordöstra del finns en urnlund och på en mindre utvidgning ytterligare österut ligger gravkapell och en förrådsbyggnad. I nordvästra spetsen av kyrkogården finns en minneslund.

Kyrkogårdens gångar är belagda med singel och löper längs gravraderna från norr till söder samt längs ytterkanterna och från grinden. En bred gång går i väst-östlig riktning mellan koret och gravkapellet.

Gravplatserna ligger ordnade i radkvarter i nord-sydlig riktning. Huvuddelen av gravplatserna är vända ut mot gångarna, varannan rad mot öster och varannan mot väster. Vid kortsidorna är platserna exponerade åt två eller ibland tre sidor beroende på gravplatsens storlek. Raderna skiljs av med vintergröna rygghäckar som bitvis är mycket låg till följd av ett pågående förnyingsarbete.

Gravplatserna är övervägande stora i de äldre delarna och har närmast kvadratisk form. Mindre gravplatser förekommer framförallt i den norra delen av kyrkogården, bland annat i anslutning till urnlunden.

Gravplatserna är likt gångarna i regel täckta med singel. Enstaka gravplatser har en beläggning av sand. Revinge har en mycket sandig jord och det är troligt att gravplatserna tidigare har varit sandade i större utsträckning. På påfallande många gravplatser är singeln krattad i mönster⁹. En kistgravplats samt gravplatserna i urnlunden är helt grästäckta med undantag av planteringsramen. Intill urnlunden finns också en gravplats som är belagd med kalkstensplattor.

Huvuddelen av gravplatserna har buxbomshäckar mot gången och sidorna. På gravplatserna är det vanligt med planteringsramar eller dekorativa buxbomshäckar. En del är formklippta vid gravplatsens hörn eller vid gravvården såsom på gravplatserna 21-26 och 27-34 i sydöstra delen av kyrkogården samt 544-551 längs gången mellan gravkapellet och koret. I flera fall ramas planteringen kring gravvården in av stenramar eller cementstenar eller som i ett fall av kantställda kalkstenshällar.

På kyrkogården finns fem gravplatser med järnstaket eller järnkätting på breda stenramar samt en gravplats med enbart järnstaket. Utöver dessa har åtta gravplatser en kraftig kantsten eller stenram av granit utan järnstaket eller kätting (inräknat är en gravplats med borttaget järnstaket). Smala låga stenramar typiska för tiden efter 1930-talet saknas nästan helt på kyrkogården.

---

⁹ Utförs enligt kyrkvaktmästarna av en privatperson som sköter ett flertal gravar på detta sätt.

Södra delen av kyrkogården i november månad.

Gången mellan gravkapellet och koret. Vy från öster mot koret.

*Kyrkogården
norr om kyrkan.*

Mur, omgärdning och grindar

Kyrkogården kringgärdas mot söder och väster av en stenmur som har karaktär av stödmur då marknivån är högre på insidan av muren. Muren består av kluven Hardebergasandsten lagd i bruk och avtäckt av cementblock. Muren är relativt ny, den senaste sträckningen tillkommer efter 1951 då den sydöstra delen innefattas i kyrkogården. Möjligen utförs då en komplettering av en befintlig mur som är något äldre. På insidan av södra och sydvästra sidan växer buskar av spirea och i nordväst en avenbokshäck. Mot norr fortsätter avenbokshäcken utan stödmur. På östra sidan avgränsas den av en klippt tujahäck. Innanför begränsningsmuren och häckarna finns en trädkrans av hamlad oxel.

I sydvästra hörnet finns kyrkogårdens enda ingång. Grinden i öppningen är tvådelad med ett par mindre sidogrindar på vardera sidorna mellan ett par smäckra grindpelare. Grindpelarna är sexkantiga med pyramidformade spetsar. Mittgrindarna har ett gallerverk av tunna, liljeavslutade ståndare. Sidogrindarna är också utförd med treflikigt avslutade ståndare men är något grövre och ovankanten sluttar ned mot sidorna. Mitt på sidogrindarna finns en girland mellan två blomrosetter. Muren ansluter till grindarna i form av låga fyrkantiga, murade grindpelare. Ytterligare en grind finns vid kyrkogårdens minneslund.

Kyrkogårdsmuren har en öppning och den ligger söder om vapenhuset där kyrkans huvudingång finns.

Minneslunden har en liten grind utformad som ett kristusmonogram.

Områdesbeskrivning

På Revinge kyrkogård används ingen kvartersuppdelning såsom på Södra Sandby kyrkogård. Det har heller inte funnits någon tidigare indelning såsom på Hardeberga kyrkogård. För att göra nulägesbeskrivningen mer hanterlig har kyrkogården delats in i tre områden, A-C. Gravplatsnumren hänvisar till befintlig gravkarta som används av församlingen.

Område A

Område A motsvarar gravraderna söder om kyrkan och gången mellan koret och gravkapellet med gravplatserna 1-298. Den västra delen av området tillkom som en utvidgning på 1820-talet men några gravvårdar från den tiden finns inte bevarade på plats. Numera består området till största delen av stora familjegravarna med höga smala vårdar från sekelskiftet och framåt.

Ett par gravplatser i området har vårdar med gårdsnumret angivet på vårdarna. Gravplatsen tillhörande Revinge nummer 1 (gravplats 180-193) i områdets mitt utmärker sig med flera tidtypiska vårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. En annan gårdsgravplats finns i närheten av koret. Gravplatsen tillhör gården Revinge 15 (angivet No 15 Refninge) och är uppförd efter lantbrukare Hans Åkesson och Hustrun Hanna Andersdotter (gravplats 52-54).

I området finns även ett par monumentala gravanordningar typiska för 1920-1930-talet. Ett exempel utgörs av ett par intilliggande gravplatser med gravvårdar som är integrerad med stenramen (plats 226-231 och 232-237). Andra exempel förekommer på ett par mindre gravplatser, en i raden längst västerut (nummer 1-6) och en längs gången mellan koret och gravkapellet i områdets nordöstra del (290-291).

Västra delen närmast kyrkogårdens ingång har en tät växtlighet med högväxta vintergröna buskar och träd och täta planteringar på gravplatserna. Trädkransen utmed kyrkogårdsmuren bidrar också till växtligheten och strax söder om koret finns en örtträdgård. I den här delen av området finns dessutom de äldre rygghäckarna fortfarande kvar. I mittersta delen av området är några av gravplatserna täckta med murgröna. På dessa platser förekommer även höga och storväxta vintergröna träd. Växtligheten är mer lågmäld i de östra delarna som därför ger ett mer naket intryck. Detta förstärks ytterligare av att rygghäckarna än så länge är mycket små och låga i den här delen av området.

Andra titlar som är värda att omnämnas är "trotjänarinnan" Johanna Persson (gravplats 220-225) liksom "barnmorskan" Boel Sjöberg (som även anges "hustrun") (gravplats 172-175). På samma gravvård finns även mannens titel "vagnmakare".

I området är cirka en tredjedel av vårdarna nedmonterade. Många av dessa vårdar består av flera delar och/eller ingår som del i en hel gravanordning.

I södra området finns gårdsgravplatsen för Revinge no 1 (nummer 180-193). Där finns en av kyrkogårdens äldsta kända gravar med minnesvård över spädbarnen Jöns och Elna döda 1843 respektive 1852 som syns längst till höger i bild. Vården har en inskriftstavla av marmor och en infälld medaljong av s k biskvipsorslin medan stenen i övrigt är av sandsten. Gravstenen har förlorat sitt krönkors och har sannolikt haft ett annat fundament från början. Samtliga gravvårdar är idag nedmonterade i olika grad. Foto från 1986 års gravplatsinventering.

Den västra delen av området är tätbevuxet och ännu i november månad blommor planteringarna på gravplatserna.

Monumentala familjegravplatser i områdets nordöstra del. Vy söderut från gången mellan kor och gravkapell.

I de östra delarna av område A blandas lite lägre smala vårdar från början av 1900-talet med breda låga vårdar från 1930-talet och framåt. Gravplatserna omgärdas framförallt av buxbom men stenramar med staket förekommer också. Närmast i bilden syns en gravplats med buxbomshäck både runt platsen och som planteringshäck.

Område B

Område B motsvarar gravraderna på norra sidan om kyrkan (gravplatsnummer 297-458). Området består till stor del av den utvidgning som görs åt norr på 1930-talet. Det förklarar att merparten av vårdarna är från 1940- och 1950-talet. I området finns en gravanordning (gravplats 385-399) som utmärker sig med sin tidsenliga funkisstil med stenarbete i svart diabas. Anordningen består av en stående låg och bred huvudvård och fyra liggande vårdar som omramas av kantsten. Hela anordningen inramas av en låg smal stenram.

Även vårdar från 1910-talet förekommer i ett större antal. Handlanden Johan Anderbergs familjegrav utgör en tidstypisk anordning från 1910-talet med en rustik men enkelt utformad gravvård som är en del av stenramen (gravplats 335-342).

Storleken på gravplatserna i område B varierar i bredd medan djupet är detsamma. Raderna avslutas åt norr med tre mindre gravplatser samtliga med vårdar från 1940- och 50-talet. Raden längst åt väster har en gång fram till en grindöppning till minneslunden.

I området förekommer ett antal vårdar med titlar som har anknytning till Revinge hed. Ett exempel utgörs av löjtnant (415-418), tyghantverkaren (425-426), fanjunkaren och svärdsmanen (451-456) samt soldaten (457-458).

I området finns en bautasten med text och medaljong i brons (447-450). Bautastenen är en gravvårdstyp som berättar om makt och status. Den är rest över domänintendent och riksdagsmannen Johan Jönssons och hustrun Mimmi Jönsson.

Den norra delen av kyrkogården utgör den senaste utvidgningen från 1930-talet. Gravplatsernas storlek varierar och i radernas norra ände vänds vissa platser in mot nästa gravplats.

Raden längst åt väster i område B angränsar till minneslundan. Här finns vårdar från 1910-talet, längst bort i bilden, och vårdar från 1940- och 50-talet med mindre gravplatser än övriga. Vy från nordöst.

Bautastenen på domänintendenten och riksdagsmannens gravplats höjer sig över övriga gravvårdar. En tydlig markör av innehavarens maktposition i samhället. Vy över område B från öster.

Område C

Område C motsvarar de gravrader som finns i det nordöstra området av kyrkogården med undantag av urlunden som beskrivs särskilt.

I området finns gravvårdar från större delen av 1900-talet med en koncentration på 1920/30-talet och 1960-talet. De äldsta vårdarna i området finns utmed gången mellan koret och gravkapellet. Flera av dem är försedda med järnstaket och stenramar och höga smala vårar. De yngre vårdarna av den breda låga typen från 1960-talet och framåt finns mer samlade i de norra delarna samt i raden längs med urlunden. Liksom i område B skiftar gravplatsernas storlek men är alla orienterade mot gångarna utmed raderna. Mitt i området, tvärs över ett par rader, ligger en askgravlund. Rygghäcken mellan raderna är avkapad så en öppen plats bildas i området.

Gravplatserna är med ett undantag täckta med singel. Undantaget utgörs av gravplats 643-645 intill urlunden som är helt och hållet belagd med kalkstensplattor. Tre av dem är försedda med inskriptioner och utgör själva gravvårdarna. Den här formen av stensättning hör till efterkrigstiden då stenarbete blir mer lättåtkomligt och billigt.

De flesta gravplatser i området omges med buxbomshäckar men stenramarna och järnstaken bidrar en stor del till karaktären inte minst i den södra delen. Dessa gravplatser skapar en enhet med gången mellan koret och gravkapellet tillsammans med gravplatserna längs gångens södra sida.

En hel del vintergröna växter, bland annat tuja, ene och rododendron, finns i området. Flera av dessa är högväxta och bidrar till både grönska och rumslighet.

Raden närmast urlunden ingår i samma struktur som övriga kyrkogården med omgärdade platser ut mot gången och rygghäckar. Gravplatsens yta är dock mindre och vårdarna är framförallt från 1960- och 70-talet.

Vy från nordöst över del av område C med askgravlunden mitt i gravraden. På gravplatsen närmast i bild har gravplatsen försetts med en dekorativ mönsterkrattning..

I område C's södra del finns en anhopning med stora gravplatser som är omgärdade med rustika stenramar och/eller järnstaket. Gravplatsernas utformning och tidsepok ansluter till gravplatserna på andra sidan gången mellan koret och gravkapellet och skapar tillsammans en karaktäristisk miljö med gången.

Urnlunden

Urnlunden ligger i nordöstra delen av kyrkogården intill förrådsbyggnaden och gravkapellet. Den består av två delar. Den ena delen består av två rader (U1-20) mitt emellan två rader kistgravar. De har en enhetlig stil med liggande kvadratiska gravvårdar i gräs på platser utan avgränsning. Vissa platser är försedda med en smal plantering utan kantmarkering vid huvudsidan. Mellan urngravsraderna löper en gång med stenplattor. Den andra delen är fortfarande till stor del obelagd. Gravplatserna ligger i korta rader i väst-östlig riktning. Vårdarna är stående med oregelbunden form och omges av mindre rabattramar. Framför platserna finns en gräsyta och mellan raderna löper gångar med stenplattor.

Urnlundens gravplatser tillhör de yngsta gravarna på kyrkogården och är av naturliga skäl mindre till ytan. De små gravplatserna och att en del av raderna är orienterade i väst-östlig riktning skapar en särskild karaktär som skiljer sig från den övriga kyrkogården.

Urnlundens äldsta del med kvadratiska gravvårdar liggande i gräs. Den första begravningen sker 1968. Vårdarna är likformade vilket är typiskt för den tiden då också urnlundar blev alltmer vanliga. Lägg märke till rygghäckarna som omger raderna, till vänster finns den äldre bevarad och till höger alldeles nyplanterade plantor.

Andra delen av urnlunden består av korta rader i öst-västlig riktning. Vårdarna har en mer oregelbunden form typisk för 1990-talets gravvårdskultur. Längs urnlundens västra och delvis östra kant finns kistgravar som kommer att vara mer åtskilda när häcken växer till sig.

Minneslunden

Minneslunden ligger avskilt från den övriga kyrkogården i nordvästra hörnet. Lunden inramas av bokhäckarna vid kyrkogårdgränsen och rygghäcken mot gravplatserna österut. En grindförsedd öppning leder in till minneslunden från gravplatsområdet. Grinden är av järn med dekor av kristusmonogramet. Innanför grinden finns en liten meditations- och viloplats stensatt med storgatsten. Mot södra sidan står en bänk framför den finns en vattenspegel i form av en stenkvadrat med en rund fördjupning för vattenspelet. Även en ljusbärare finns. Spridningsområdet ligger i norra delen och är grästäckt. Vid smyckningsplatsen ligger en rektangulär sten med inhuggna korsformer. Stenen omges av vintergröna (vinca minor). Västra kanten av meditationsplatsen täcks av näva (geranium). En murgröna slingrar sig upp i en av oxlarna vid platsen.

Minneslunden i november månad. Vy mot norr med smyckningsplats och spridningsområde.

Kyrkogårdens gröna kulturarv

Strax till höger om ingången till kyrkogården intill första gravraden finns en liten plantering. Planteringen avgränsas av buxbom med en liten öppning kantad av buxbomsklot mot gången för att man ska kunna gå in i rabatten och njuta av dofterna från växterna. I planteringen växer olika örter som traditionellt kunde ingå i en kyrkbukett¹⁰: munkrenfana, citronmeliss, salvia, åbrodd, ros, lavendel, balsamblad, isop och krysmynta. I anslutning till örträdgården och längs första gravradens rygghäck finns en rabatt med rosenspirea och kattmynta.

Förutom kanthäckar, planteringshäckar och rygghäckar finns sparsamt med vintergröna växter på kyrkogårdens gravplatser. Flera har vuxit till en ansevärd storlek så att de skymmer bakomvarande gravvård eller breder ut sig över angränsande gravplatser. Alla de vanliga sorterna barrväxterna såsom tuja, en, sockertoppsgran, idegran och cypress förekommer. På de östra delarna, gravraderna 202-290 saknas de vintergröna barrväxterna helt. Flertalet gravplatser saknar planteringar utöver kanthäck eller planteringsram. Rosor är relativt vanliga liksom kinesisk kärleksört. Lavendel är också relativt vanligt liksom ljung som växer bra i sandjorden och är en växt som är typisk för trakten.

I förgrunden syns den s k kyrkerabatten. Planteringen ligger närmast kyrkans södra ingång. Ett område som för övrigt har mycket växtlighet även på de enskilda gravplatserna.

---

¹⁰ Buketten skulle dofta starkt, dels för att pigga upp under predikan men också för att dölja den ofta dåliga lukten inne i kyrkan.

Särskilt utmärkande för gravplatsernas växtlighet är de gröna gravkullarna av murgröna som förekommer på sex gravplatser som finns spridda på kyrkogården. Att särskilt markera gravplatsen med en växande gravkulle är en tradition som var vanlig under 1800-talet och tidigt 1900-tal men som syns allt mindre på kyrkogårdarna sedan man började täcka gravplatser med singel. Gravkullarna är ofta kombinerade med annan växtlighet såsom rosor, buxbomshäckar eller barrträd men i flera fall har murgrönan tagit överhanden och täcker i stort sett hela gravplatsen.

Träd

Den mest framträdande strukturen när man annalkas Revinge kyrkogård är utan tvekan trädkransen. Den består av ett 40-tal kandelaberlika äldre oxlar som ramar in den triangulära kyrkogården och fångar ögat. Trädens form beror på de beskärningsåtgärder som utförts genom åren. På ett foto från 1971 kan man se att den första beskärningen gjordes för mer än 40 år sedan. Förutom ett säreget utseende har beskärningen bidragit till att skapa många ihåligheter i träden.

Det finns ytterligare tre beskurna träd på kyrkogården. Alldeles intill kyrkans östra port växer det en lind centralt i grusgången. Den motsatta änden av samma gång kantas av två utseendemässigt likadana lindar. De står vid gränsen till vad som en gång var ingången till den gamla skolgården.

Kyrkogården i Revinge är fattig på träd bortsett från de redan nämnda. De enda övriga är två mindre prydnadskörbär i kyrkogårdens nordöstra kvarter med mer eller mindre friväxande kronor. På askgravlunden finns ett mindre törneträd (klotrubina) och vid urlunden växer japanska körbärsträd.

En trädkrans med oxlar omger kyrkogården. Vy över den sydvästra delen av kransen i november månad.

Djurlivet på kyrkogården

Håligheterna i de beskurna oxlarna ger en attraktiv miljö för djurlivet då de kan erbjuda bostad och skydd. Under vår och höst finns även tillgång till nektar, pollen och frukt i träden. Då kommer många insekter och fåglar i närområdet på besök, inte minst trastar och sidensvans. Några exempel ur kyrkogårdens fågelfauna är talgoxe, koltrast, bofink, råka, kaja och björktrast. En tornfalk har också syns till ovan kyrkan.

De buskar som finns på gravvårdar och i häckar är ett bra komplement till träden. Bokhäckar, cypresser, tujor, nypon och buxbomsinramade gravvårdar erbjuder möjligheter till skydd och föda, ibland även en boplats. Inne i buskarnas grenverk finns det mängder av skrymslen och vrår.

I minneslunden står det en fyrkantig vattendekoration i sten, som är tillgänglig för djur och insekter som kan ta sig upp till vattnets nivå. Detta inslag av vatten på kyrkogården höjer värdet av platsen som en livsmiljö för många arter.

Enligt kyrkvaktmästaren finns det fladdermöss i anslutning till kyrkan. På kyrkobyggnaden finns det smala öppningar tillräckligt stora för att fladdermöss ska kunna passera ut och in. I kombination med de ihåliga oxlarna som kan erbjuda en mörk viloplats under dagen blir miljön mycket intressant för dessa djur. Alla fladdermöss är fridlysta.

Kyrkogårdens ”örtagård” är extra intressant för nektar och pollenkrävande insekter, vilket lätt kan studeras en solig dag då örterna blommar. De få andra planteringar och rabatter med blommande växter som finns är också väl värda att lyfta fram som betydelsefulla för djurlivet på kyrkogården.

I oxlarnas håligheter och inne i häckarna finns attraktiva miljöer med skydd och föda för kyrkogårdens djur.

Bebyggelse på kyrkogården

Gravkapellet/bårhuset

Gravkapellet uppfördes som bårhus på 1950-talet efter ritningar av domkyrkoarkitekten Eiler Graebe. Byggnaden har vitputsade fasader med gråstenssockel. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel och har brunmålade vindskivor. Som dekoration på entréfasaden åt söder finns inslag av synliga gråstenar. Porten är numera målad en mörk gulorange färg men har troligen tidigare haft en mörk ekimiterande färg. Ovan porten sitter ett träkors i en blinding. Korset är målad i samma kulör som porten. I gavelröset på norra fasaden finns ett runt fönster med dekorativ spröjsindelning.

Förrådsbyggnad

Förrådsbyggnaden uppförs som personal- och förrådsbyggnad under senare delen av 1900-talet. Den ligger i kyrkogårdens nordöstra hörn, norr om gravkapellet. Byggnaden är uppförd med tegelväggar i en enkel stil som underordnar sig gravkapellet. Fasaden är vitputsad med brunmålade paneler i gavelröset. Byggnaden har små fönsteröppningar och enkla dörrar på västra och norra fasaden samt en dubbelport åt söder. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och har en skorsten på norra delen samt brunmålade vindskivor.

Intill förråds- och personalbyggnaden finns avfallsplats och redskapsförvaring.

Gravkapellet på kyrkogårdens nordöstra del. Norrut, till vänster i bild, ligger en förrådsbyggnad och avfallsplats.

Kulturhistorisk värdering

För värdebeskrivningen har Riksantikvarieämbetes modell kulturhistorisk värdering använts (Unnerbäck 2002, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*). Grundtanken med modellen är att de kulturhistoriska motiven ska definieras tydligt för att det ska vara möjligt att bevara och vårda kyrkogården på ett ändamålsenligt sätt. Modellen går ut på att definiera och beskriva de olika bevarandemotiven och göra en sammanvägd bedömning av kriterierna. Utifrån värderingen kan man välja ambitionsnivå på bevarandet och föreslå åtgärder som förstärker de kulturhistoriska värdena. Det beskrivande kapitlet samt redogörelsen för kyrkogårdens historiska utveckling ligger till grund för den kulturhistoriska värderingen av begravningsplatsen.

Den biologiska bedömningen är gjord utifrån kyrkogårdens befintliga komponenter med betydelse för olika vilda arter och platsens ekologi. Träd, kyrkogårdsmur, häckar, grusgångar, gravvårdar, trappor, gräsytor, vattenspeglar, byggnader och kompostplats är generella beståndsdelar som tillsammans skapar den intressanta livsmiljö som kyrkogården är. De vilda växter och djur som påträffats vid besöket ger därtill en fingervisning om sammansättningen av arter och kyrkogårdens funktion för det vilda livet i området. Det bör dock påpekas att ett par studietillfällen inte ger en fullständig bild av platsens biologiska mångfald.

Kulturhistorisk bedömning inklusive biologiska värden av kyrkogården

Kyrkogården i sin helhet utgör en ovärderlig kulturmiljö i Revinge by och en viktig del av dess bebyggelse- och utvecklingshistoria. Inte minst Revinge heds historia avspeglas på kyrkogården i form av pampiga gravanordningar men också mer anspråkslösa enskilda gravvårdar.

Kyrkogården har idag en karaktär som i huvudsak är bevarad från den senaste utvidgningen som skedde under 1930-talet. Trädkransen tydliggör kyrkogårdens gränser och ger vidare ett tydligt uttryck i det omgivande landskapet. Grunderna i kyrkogårdens karaktär utgörs i stora drag av gångsystemet och gravradernas enhetliga indelning och riktning. Karaktären förstärks av gravradernas tydliga avgränsningar med rygghäckarna och de låga klippta buxbomshäckarna som finns på större del av kyrkogårdens gravplatser. På kyrkogårdens östra del utgör anhopning av gravplatser med järnstaket och kraftiga stenramar ett viktigt värde som är unikt för församlingens kyrkogårdar. Det tydliga samspelet mellan den öppna platsen med lindträdet vid koret och den östra delen med lindar på vardera sidan om gången utgör också en värdefull del av kyrkogården. Under större delen av 1800-talet utgjorde den en förbindelse till en skoltomt och längs gången finns många kulturhistoriskt värdefulla gravplatser.

Revinge kyrkogård spelar en betydelsefull roll för den biologiska mångfalden i området. Sett ur olika arters perspektiv är det träden, häckar, buskar,

perenner och örtagård i kombination med kyrkobyggnaden som är de mest intressanta komponenterna. Det är av stor vikt för de arter som håller till på kyrkogården att de gröna strukturerna tas om hand på ett väl planerat sätt så att stora förändringar undviks.

Gravvårdar med särskilda kulturhistoriska värden

Inga gravvårdar finns uppförda på kyrkans inventarieförteckning och därmed är inga gravvårdar skyddade som kyrklig inventarier.

Ur ett antikvariskt perspektiv är det viktigt att klargöra att huvuddelen av vårdarna utgör viktiga delar av kyrkogården som en värdefull kulturmiljö och har därmed stora miljöskapande värden. Tillsammans kan de berätta om sin samtid, om Revinges utveckling och historia. Vårdarna har på så sätt mycket viktiga och värdefulla samhällshistoriska och lokalhistoriska värden.

På kyrkogården finns ett antal gravvårdar som utmärker sig med särskilt viktiga kulturhistoriska värden och som bör bevaras även efter att gravrätten återlämnats. I en särskild bilaga presenteras kriterier för urval och värdering av enskilda gravvårdar. Vid återlämnade av en gravvård görs en bedömning utifrån dessa kriterier om gravvården har ett så stort kulturhistoriskt värde att den ska övergå i församlingen ägo och bevaras på plats.

Riktlinjer för vård och underhåll

Nedmontering av gravvårdar

Kyrkogårdsförvaltningen har av säkerhetsskäl plockat ned en stor mängd med gravvårdar på kyrkogården. Gravvårdarna har lämnats kvar på gravplatserna i väntan på en säker montering alternativt att tas bort från gravplatsen om gravrätten upphört. Åtgärden är tillfällig och skiftar i omfattning på kyrkogården men fungerar som en konsekvensanalys i full skala där vi kan se resultatet som en *väsentlig förändring av kyrkogården*.

Ommonterade vårdar

På Revinge kyrkogård har ommontering av vårdar utförts, dock inte i samma omfattning som på Södra Sandby kyrkogård. Gravvårdar, framförallt av typen låga breda, demonteras från sin sockel för att permanent bli liggande vårdar. Sockeln grävs ned så endast en bit av den är ovan mark. Gravvården placeras med övre kanten på sockeln och läggs som en liggande håll i svag lutning. Åtgärden är utförd enligt anvisningar från Centrala Gravvårdskommittén (2012).

Förändringen har utförts successivt under den senaste 10-årsperioden. Den har därmed inte föregåtts av någon konsekvensbeskrivning över hur detta påverkar kyrkogårdens karaktär. Åtgärden har utförts som ett ekonomiskt mer fördelaktigt alternativ när vården har behövt ommonteras med nya dubbar. Eventuellt skulle detta kunna motivera gravrättsinnehavaren att förlänga gravrätten och därmed bevaras gravvården på ursprunglig plats en längre tid. Åtgärden kan därmed ses som en permanent lösning och är inte temporär i väntan på att säkras såsom förespråkas av Centrala Gravvårdskommittén.

Ur ett antikvariskt perspektiv är det viktigt att klargöra att åtgärden alltid mer eller mindre påtagligt påverkar kyrkogårdens karaktär och kulturhistoriska värde. Hur påtagligt är beroende på omfattningen och vilka gravvårdstyper som finns i det aktuella området. En enstaka vård som läggs ned utgör ingen större påverkan men när en hel rad läggs ned påverkas karaktären och därmed bör åtgärden bedömas av länsstyrelsen innan den permanentas.

En ommontering av en vård kan alltså vara mer eller mindre lämplig beroende på vilken typ av vård det handlar om. Observera att generellt sett är en liggande vård alltid mer utsatt och inte minst äldre inskriptioner kan komma förstöras snabbare.

Åtgärden är mindre lämplig på vårdar med flera delar. Exempel är vårdar med arkitektoniska element. I den typen av vård innefattas även obelisker, kors och kolonner. Åtgärden är även mindre lämplig på vårdar som utgör en huvudvård på en plats med en eller flera ursprungligen liggande vårdar. Utöver dessa generella riktlinjer kan det finnas vårdar vars konstnärliga värde förringas i och med en liggande placering.

Underhåll av gravvårdar

Gravvårdar blir med tidens gång en växtplats för *alger, lavar och mossor*. Sporererna sprids med vind och vatten. Alger och vissa arter av lavar och mossor trivs särskilt i fuktiga miljöer. De förekommer oftast på norrsidan där det är mycket skugga. Vissa arter av lavar och mossor trivs ihop med särskilda mineraler och växer därför bara på vissa gravstenar. På stenar med skrovlig yta har lavar och mossor lättare att fästa.

Generellt sett är inte påväxten någon fara för gravvårdar som är gjorda av silikatsten som gnejs och granit. Till viss del kan påväxt av lavar och alger på gravvårdar utgöra ett skydd mot luftföroreningar. Varken alger, lavar eller mossor har rötter som kan tränga in i sten för att söka efter näringsämnen. De tar upp vatten och näring från omgivningen direkt genom cellerna. Lavar och mossor har dock ett slags fästorgan, så kallade rhizoider, som fäster lättare på ojämna ytor och där stenen är skadad än på helt släta ytor. Påväxten kan binda fukt och om stenen har sprickor där vatten kan tränga in finns det risk för frostsprängning. Detta sker framförallt om stenen redan är skadad, lutar eller har fallit omkull. Risken för frostsador ökar om gravvården är av kalk eller sandsten eftersom detta material kan suga åt sig fukt från mossan och därefter skadas vid frost. När det gäller gravvårdar eller andra stendetaljer i kalksten finns det lavar som skulle kunna göra skada på stenen. Men dessa arter är sällsynta och trivs inte i den miljö som en kyrkogård/begravningsplats kan erbjuda.

På många kyrkogårdar/begravningsplatser har man tvättat gravvårdar för att få bort lavar, alger och mossa. Beroende på underlag och hur rengöringen går till samt vilka preparat som används kan stenen ta skada av detta. Man bör därför undvika att tvätta gravvårdar helt och hållet. I förebyggande syfte kan man hålla gravvårdarna rena från jord, sav, nedfallna löv och annat skräp. Om rengöring ändå måste genomföras ska det bara göras där inskriptionen riskerar att bli oläsbar på grund av alger, lav- eller mosspåväxt. Rengöring utförs skonsamt med varmt vatten, mjuk borste och vanlig såpa eller möjligen någon procent ammoniak. Rengöring bör undvikas på vintern. Högtryckstvätt bör inte användas då målade inskriptioner och porös sten kan förstöras.

Andra skador som gravvårdar kan utsättas för är *gipskrusta, stearin, sot, klotter samt missfärgningar av järn och koppar*. Kalkhaltig sten kan ombildas till gips, s k gipskrustor, som enbart bör rengöras av konservator. Konservator bör även anlitas vid rengöring av rost- och kopparmissfärgningar. Genom att underhålla och rostskydda järndetaljer kan skador förebyggas. Stearin kan avlägsnas med läskpapper samt något av följande medel: mjukt verktyg av trä eller plast, kemiskt ren bensin, eller varmluftspistol. Sot tas bort med torr rengöringsmetod.

Syror, lut, ogräsmiddel och rengöringsmedel ska aldrig användas på gravvårdar. Kommersiella rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är

liksom lut starkt basiskt, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning och stenen sprängs sönder. Basiska medel kan lösa upp vissa mineral. Använd alltid varsamma rengöringsmetoder. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas. Skölj rikligt vid tvättning så att eventuella gruskorn inte repar stenen.

Kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten, skiffer och sandsten är mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan, än hårdare stensorter som gnejs, granit och diabas. Skadorna uppkommer som sprickor, stembortfall, avflagningar, bompartier, deformationer och pulverisering. Rostade dubbar och järnfästen bidrar till skador liksom ovarsam hantering och sättningar i marken.

Avslagna bitar bör tas till vara och *rostiga dubbar* ersättas med rostfria. Enklare lagningar kan göras utan konservatorshjälp. Allvarligt skadade stenar som uppvisar *sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning* bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator. Lagning med cement eller andra starka limningsmetoder ska absolut undvikas i dessa sammanhang.

Gravvårdar och omgärdningar av järn

På Revinge kyrkogård förekommer flera gravanordningar med järnmaterial. Förekomsten av järnanordningar har alltid varit begränsad som bara de bättre bemedlade hade råd med. De inslag med järn som finns bevarade bör eftersträvas att även i fortsättningen bevaras på plats. De utgör en del av Revinge kyrkogårdens karaktär då det förhållandevis finns många järnanordningar på kyrkogården.

Vid alla lagningar av gravvårdar och omgärdningar av järn gäller att man ska eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialet som möjligt. Staket, kors och dekorationer av järn ska efter rengöring med borste som är mjukare än underlaget ytbehandlas med linoljebränning. Behandlingen skyddar järnet från rostangrepp. På järnet penslas kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas ett par gånger innan fullgott resultat uppnås.

Återlämnade äldre gravvårdar av sten

Äldre gravvårdar av sten tillkomna före 1930 är tillverkade enligt hantverksliknande traditioner och har oftast en hög kvalitet. Många äldre vårdstenar är mycket stora och tillhör en gravvårdstyp som inte tillverkas idag eller skulle vara kostsamma att nyttillverka. Dessa har också en mycket stor betydelse för kyrkogårdens allmänna karaktär och upplevelsevärden. Att återanvända äldre gravvårdar av sten är ett sätt att bevara dessa värden. Dessutom innebär återanvändning en stor miljövinst då de flesta nyttillverkade gravvårdar importeras från Kina eller Indien idag. Att fullt användbara, gamla stenar går till

stenkross är ett resursslöseri som stämmer dåligt överens med dagens krav på energibesparing och vår syn på kretsloppet.

För att en gravvård ska kunna återanvändas krävs att gravrätten gått ut och att innehavaren inte vill förnya den. Gravrättsinnehavaren måste också gå med på att vården får återanvändas. Därefter måste vården förvaras i ett år innan den kan återanvändas. I första hand bör den återanvändas på befintlig gravplats. Innan vården slipas om bör den fotograferas och den befintliga inskriften dokumenteras. Församlingen bör sätta upp tydliga rutiner för återanvändning av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. En möjlighet är att informera redan på begravningsbyrån om att möjligheten finns och vad det kan kosta.

När en gravvård åter tas i bruk med ny inskrift och eventuellt ny placering tas den ur sitt kulturhistoriska sammanhang. Det kan bli svårt att avgöra vad som är en autentisk, tidstypisk vård och skilja mellan vad som är gammalt och vad som är nytt. Ett sätt att klargöra detta är att märka de vårdar som återanvänds med en kretsloppssymbol.

Naturmiljön

Med relativt enkla medel kan man både bevara och utveckla kyrkogårdens betydelse för vilda växter och djur. Framförallt bör träden skötas med hjälp av långsiktig planering så att de kan finnas på platsen så lång tid som möjligt, gärna lika länge som om det växte fritt i naturen. Den dag oxlarna på Revinge kyrkogård sågas ner står många arter inför en drastisk förändring. Denna förändring kan mildras på olika sätt, se vidare under åtgärder för växt- och djurliv.

En miljövänlig skötsel och en miljömedveten personal är a och o för livet på kyrkogården. Gröna Postillan och Svenska kyrkans miljödiplomering för en hållbar utveckling är två skrifter som innehåller bra tankar och tillvägagångssätt för ett arbete som värnar om det vilda på kyrkogården. Därtill finns skriften Kyrkogården – Noas ark för djur och växter, som beskriver kyrkogårdens biologiska värden och har kommit ur ett samarbete mellan Svenska kyrkan, Naturvårdsverket och Naturcentrum AB.

Åtgärdsbehov

Åtgärder

Förutom det långsiktiga arbetet med att återmontera vårdar som nedmonterats finns behov av mindre omfattande åtgärder på ett par enskilda gravplatser:

Gravplats 97-108: Kyrkvård Pehr Andersson och hustrun Hanna Larsdotters gravvård bör åtgärdas av konservator. På samma gravplats har stenramen skador som snarast bör åtgärdas för att inte riskera större skador i stenramen och järnstaketet.

Gravplats 180-193: Fyra av de sex vårdarna på platsen bör ses över av konservator i samband med återmontering. Vårdarna är uppbyggda av olika material som kräver skilda åtgärdsmetoder.

Gravvård på gravplats 97-108 2012 respektive 1986. Bilden visar tydligt hur vården bör återställas.

Gravplats 180-193 i nuvarande skick. Tidigare i rapporten finns en bild som visar gravplatsen 1986 då samtliga vårdar var monterade.

Trädvård

Gamla träd på kyrkogårdar kan ses som en risk för kyrkobyggnader, murar, gravvårdar och besökande. Det är inte alltid de äldsta träden som är de största riskfaktorerna. Yngre träd kan också bräckas vid hård blåst. Arborister, trädvårdsexperter, har konstaterat att träd som har ihåligheter är stormfasta och fungerar ungefär som grässtrån i vinden, de rör sig men utan att brytas. Oxel blir ett medelstort träd med en relativt liten krona. Den har djupgående rötter som gör trädet stormfast och arten är även salttålig. En normal livslängd på oxel är omkring 100-150 år. Är man osäker på trädets tillstånd bör man anlita en arborist. Denne kan bedöma om de utgör en risk och har dessutom redskap för att ta reda på trädets kondition. Med väl underbyggda fakta kan arboristen rekommendera och utföra lämpliga trädvårdsåtgärder som innebär att det enskilda trädet kan stå kvar under många år till.

Träden utgör en viktig källa till liv på kyrkogården. Ett gammalt träd kan vara värd för hundratals arter, av framförallt fåglar, fladdermöss, insekter och svampar. I allmänhet är det äldre lövträd som hyser flest växter och djur. På trädens bark finns lavar och mossor, så kallade epifyter. Dessa fungerar i sin tur som skydd, föda eller bomaterial åt småkryp och fåglar som lever på eller i kyrkogårdens närhet. Epifyter är beroende av solljus, vatten som tas ur luften, och näring från damm som virvlar upp från grusgångarna på kyrkogården. Ju äldre träd desto grövre stam och skrovligare bark, ju fler arter kan man hitta. Kyrkogårdens träd är ofta beväxta av särskilt skyddsvärda lavar som finns upptagna på artdatabankens rödlista. Lavar påvisar förändringar i luftkvalité och kan användas som mått på mängden föroreningar i större samhällen.

Det är av stor vikt för de arter som håller till på kyrkogården att de gröna strukturerna tas om hand på ett välplanerat sätt så att stora förändringar undviks. Framförallt bör träden skötas med hjälp av långsiktig planering så att de kan finnas på platsen så lång tid som möjligt, i vissa fall ett par hundra år.

Beskärningen brukar innebära att trädets livslängd förlängs. Ett träd som beskärs regelbundet har till exempel inte samma vindfång som friväxande träd och drabbas sällan av stormskador. Beskurna träd utvecklar snart en intressant barkstruktur som är en god växtplats för olika lavar och mossor.¹¹

Församlingen planerar att upprätta en trädvårdsplan för kyrkogården. Då bör man tänka på att hänsyn tas både till kultur- och naturvärden som återfinns i och vid träden för att planen ska bli användbar för kyrkogården som en

---

¹¹ 2003 gjordes ett examensarbete om lavar på kyrkogårdar av David Göransson, Lunds Universitet. Revinge ingick och här hittades 22 olika lavar på träden. År 2000 var minst en av dessa lavar rödlistade (med risk att försvinna från landet) och finns i Artdatabankens lista över hotade arter.

kulturhistoriskt värdefull miljö. Trädvårdsplanen bör därför utföras i samförstånd med antikvarie och gärna tillsammans med en arborist.

Låt oxlarna och lindarna leva kvar på kyrkogården så länge som det är möjligt. Ta alltid hjälp av arborist vid behov av översyn och riskbedömning. Gärna även vid beskärningsarbeten.

Om några träd bedöms vara en fara för besökare, ta endast ner dessa. Undvik framförallt att ta ner alla träd på samma gång. Ett förslag är att förnya vartannat träd i trädkransen alternativt en rad åt gången med flera års mellanrum. Länsstyrelsen måste alltid kontaktas för beslut vid förändringar i trädbeståndet. Be gärna att en expert på lavar och hotade arter undersöker trädstammarna.

Genom att välja återplantering av de trädslag och buskar som finns på kyrkogården så slår man vakt om och bevarar det gröna kulturarvet i Revinge by. Ibland finns åsikten att det kan vara svårt att etablera samma art på platsen för ett borttaget träd. Detta är ingen generell regel och gäller inte oxel. Hör gärna med fler än en expert för att få klarhet i frågan.

Nyplantera gärna någon eller flera lindar, som beskärs, på den öppna gräsytan mot söder, där fattighusets trädgård låg tidigare.

Åtgärder för djurlivet

Äldre trädstammar som måste tas ner, sparas i en faunadepå i soligt läge. Det görs för att gynna lavar, insekter och en lång rad andra organismer. Om detta inte fungerar på platsen kan en förflyttning av stammarna till kyrkans mark norr om kyrkogården i Södra Sandby fungera bra. Se till att de ligger säkert för barn.

Kompensera om möjligt nedtagna hålträd med holkar för att hjälpa både fåglar och fladdermöss. Då det finns få träd att sätta holkar i, kan holkar på störra vara ett alternativ. Dessa kan sättas direkt utanför häckarna mot norr för att orsaka minst störning. Om möjligt kan även kyrkobyggnaden användas för att placera ut holkar. Skydd nedanför holken kan behövas för att motverka nedsmutsning.

Information som ökar förståelsen

Informera gärna församlingsmedlemmar och besökare om kyrkogården och dess kulturhistoriska värden. Till exempel kan information om kyrkogårdens djurliv bidra med ytterligare dimensioner för kyrkogårdens besökare. Ett bra sätt är att skriva om ämnet på hemsidan eller i månadsbladet. I vissa fall kan även en mindre skylt vara till hjälp. En fysisk skylt kräver underhåll för att den inte ska uppfattas som föråldrad och ointressant.

Målsättning och utveckling

Församlingen har angett följande målsättningar och framtida utvecklingsplaner för Revinge kyrkogård:

Förvalta och utveckla kyrkogårdens kulturhistoriska värden genom att:

- Anlägga gång utmed kyrkogårdsmurens insida söder om ingång enligt tidigare utförande.
- Bevara gravvårdar med inskriptioner som har anknytning till Revinge hed med målsättningen att även uppmärksamma kvinnor som, direkt eller indirekt, har haft med den militära verksamheten att göra.

Åtgärda enkelt avhjälpna hinder genom att:

- Hårdgörning av gångar.
- Uppdatering av belysningen.

Bevara och utveckla kyrkogården som en grön kulturmiljö genom att:

- Upprätta trädvårdsplan. Trädvårdsplanen utförs i samförstånd med antikvarie och i enlighet med vård- och underhållsplanen.
- Förnyelse av kyrkogårdens trädkrans, befintliga hamlade oxlar.
- Förbättra förutsättningarna för de rönnar som inte mår bra i minneslunden.
- Plantering av fler träd på kyrkogården.
- Ersätta spirehäcken längs kyrkogårdsmuren med en mer långsamt växande häcksort. Bokhäcken utanför minneslunden bevaras.
- Bevara och förvalta buxbomen så församlingens kyrkogårdar har tillgång till egen buxbom vid kompletteringar och nyplantering.

Källmaterial

Litteratur

- Berglund, Inger 1994. *Kyrkogårdens meditativa rum*.
- Bringéus, Nils-Arvid 1997. *Skånska kyrkor Skånes Hembygdsförbunds årsbok*. ”Skånsk kyrkogårdsvandring” s. 185-215.
- Bucht, Eivor (red.) 1992. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*.
- Carlsson, Åke & Svante Hultengren (red) 2009. *Kyrkogården – en Noas ark*.
- Göransson, D. 2003. *Ecology and distribution of epiphytic lichen in churchyards in Skåne*. Examensarbete i biologi. Lunds Universitet.
- Handbok för kulturbeskrivning, bevarande och återanvändning av gravanordningar* 2007. CGK- Centrala gravvårdskommittén
- Hansson, Marie 1997. *De skånska trädgårdarna och deras historia*, ”Den skånska kyrkogården” s. 153-164.
- Gröna Fakta 5/2005. ”Begrepp i begravningsverksamheten.”
- Klintborg, Åsa 1993. *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, nr 1*. ”Den skånska kyrkogårdsträdgården” s. 1-19.
- Klintborg Ahlklo, Åsa 2001. ”Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990.” *Stad & Land* 167.
- Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991.
- Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt 2007. ”Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar.” *Stad & Land* 170.
- Sörensen, Ann-Britt & Wembling, Mona 2007. ”Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter.” *Stad och Land* 173.
- Unnerbäck, Axel 2002. *Kulturbeskrivning av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet.
- Vård av gravstenar*. Riksantikvarieämbetet 2002.
- http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/materialguiden/vardavgrav.pdf

Otryckta källor

Kulturbeskrivning av gravplatsinventering – Revinge kyrkogård (1987). Regionmuseet (dåvarande Skånes Hembygdsförbund/Landsantikvarien i Malmöhus län) genom antikvarie Aina Mandahl. Finns att tillgå på Regionmuseets arkiv i Lund och i församlingsarkivet i Södra Sandby.

Internet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/home.raa>

Historiska kartor, Lantmäteriet
<http://www.lantmateriet.se>

Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet
http://kmb.raa.se/cocoon/bild/public_search.html

Kringla, Sveriges museers och arkivs samlingar, Riksantikvarieämbetet
<http://www.kringla.nu/kringla/>

Miljömålsportalen.
<http://miljomal.nu/Miljomalsradets-arbetswebb/Global-meny/Miljomalsportalen/>

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet.
<http://www.naturvardsverket.se/sv/Start/Om-Naturvardsverket/Remisser-Naturvardsverkets/Remisser-tidigare/Atgardsprogram-for-sarskilt-skyddsvarda-trad-i-kulturlandskapet/>

Rödlistan, Artdatabanken.
<http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/artdatabanken/rodlistan/>

Kart- och ritningsmaterial i församlingsarkivet

I Södra Sandby församlingsarkiv finns inget kart- och ritningsmaterial som rör Revinge kyrkogård förutom en gravkarta daterad 1985-11-14, upprättad av K-konsult ingenjörer och arkitekter samt undertecknad av P Hedse.

Lund 2012-12-21

Kerstin Börjesson, Åsa Jacobsson och Maria Sträng

Bilaga 1

Lagstiftning och styrdokument

Kulturminneslagen

Kyrkogårdar och begravningsplatser regleras ur kulturhistorisk synvinkel i första hand av kulturminneslagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen. Länsstyrelsen är beslutsfattare och tillsynsmyndighet i ärenden gällande kyrkobyggnader, kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Nedan följer utdrag ur lagtexten gällande förändringar och vård av kyrkogårdar/begravningsplatser.

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Exempel på vad som kan klassas som *väsentlig förändring* (§ 13 ovan) av en kyrkogård kan vara:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs
- Borttagande av järnstaket och stenramar
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplånande
- Fällning av träd

Ifall man är tveksam om en ändring eller ett tillskott är tillståndspliktigt eller ej, så bör man ringa till länsstyrelsen och prata med en handläggare för kyrkogårdsfrågor, länsstyrelsen har nämligen tolkningsföreträdare i frågan. Vill man veta mer om tillståndsprövning så har länsstyrelsen i Skåne skickat ut en skrift till samtliga församlingar med titeln ”*Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning*”. Den kan även beställas hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen kan svara på frågor och komma med idéer om hur förändringar kan göras för att anpassas till den befintliga kyrkogården. Regelbunden kontakt med länsstyrelsen kan också korta ner handläggningstiderna och underhandsbesked kan ges vilket underlättar arkitektens/landskapsarkitektens arbete vid större förändringar.

Begravningslagen

Begravningslagen och begravningsförordningen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. Den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och även skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel understryks i begravningslagen. I lagens 7 kap ges dock möjligheter för upplåtaren eg. kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/-vårdar. Länsstyrelsen är appellationsinstans för begravningslagsärenden. Nedan följer ett par ur föreliggande dokumentations synvinkel relevanta utdrag ur begravningslagen:

2 kap.

12 § En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iakttas.

7 kap.

3 § Innehavaren av gravrätten skall hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick.

9 § När upplåtelse tiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om (författarens kommentar: bland annat) gravplatsen är väl vårdad,

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

27 § Innan en gravanordning sätts upp, skall upplåtaren pröva om den är sådan att den kan tillåtas.

28 § När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.

30 § Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen.

31 § Om skador måste förebyggas, har upplåtaren rätt att genast genomföra nödvändiga åtgärder på gravplatsen.

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.

Plan- och bygglag (2010:900)

I PBL, plan- och bygglagen, regleras åtgärder och förändringar på byggnader med högt kulturhistoriskt värde. För bygglovspliktiga ärenden som lyder under lagen är stadsbyggnadskontoret beslutsfattare. Nedan följer för kyrkogårdarna relevanta utdrag ur plan- och bygglagen.

8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Första stycket ska tillämpas också på:

1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §, 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser, 3. allmänna platser, och 4. bebyggelseområden.

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2–4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

9 kap. Bygglöva, rivningslöva och marklöva m.m.

11 § *Det krävs marklöva för schaktning eller fyllning som inom ett område med detaljplan avsevärt ändrar höjdläget inom en tomt eller för mark inom en allmän plats, om inte kommunen har bestämt annat i detaljplanen.*

Om ett viss höjdläge för markytan är bestämd i detaljplanen, krävs det trots första stycket inte marklöva för att höja eller sänka markytan till den nivån.

12 § *Det krävs marklöva för trädfällning och skogsplantering inom ett område med detaljplan, om kommunen har bestämt det i planen.*

13 § *Det krävs marklöva för schaktning, fyllning, trädfällning och skogsplantering i ett område utanför detaljplan.*

Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalkens bestämmelser spänner över ett stort antal ämnesområden såsom till exempel naturreservat, biotopskydd, landskapsbildsskydd och riksintressen. Länsstyrelsen har det övergripande myndighetsansvaret.

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § *Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. Miljöbalken skall tillämpas så att:*

1. *människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,*
2. *värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,*
3. *den biologiska mångfalden bevaras,*
4. *mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och*
5. *återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.*

Jaktlagen (1987:259)

Alla vilda däggdjur och fåglar samt deras bon och ägg är fredade enligt jaktlagen. Vissa arter får jagas under bestämda förhållanden eller bestämda tider på året. Jaktlagen anger vad som gäller i dessa frågor.

1 § *Denna lag gäller viltvården, rätten till jakt och jaktens bedrivande inom svenskt territorium samt frågor som har samband därmed.*

2 § *Med vilt avses i lagen vilda däggdjur och fåglar. Med jakt avses att fånga eller döda vilt och att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt. Till jakt räknas också att göra ingrepp i viltets bon och att ta eller förstöra fåglars ägg.*

RA 2002 ref. 37 Tillståndskravet för vilthägn i 24 a § naturvårdslagen har ansetts omfatta hägn avsett för strutsar.

3 § Viltet är fredat och får jagas endast om detta följer av denna lag eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen. När viltet är fredat, gäller fredningen också dess ägg och bon. Detta gäller även inom Sveriges ekonomiska zon. Lag (1994:1820).

Artskyddsförordningen (2007:845)

Artskyddsförordningens bestämmelser bygger på bemyndiganden i miljöbalkens åttonde kapitel rörande regler till skydd för hotade djur- och växtarter utöver vad jakt- och fiskelagstiftningen innebär. Med förordningen har en väsentlig del av bestämmelserna i EU:s fågeldirektiv och habitatdirektiv genomförts i svensk lagstiftning. Förordningen omfattar dels de arter som skyddas enligt de båda direktiven, dels vissa andra vilt levande arter som är hotade i Sverige. Nedan följer ett utdrag ur artskyddsförordningen gällande fridlysning. Sedan 2008 bestämmer regeringen vilka arter som skall fridlysas och detta förs in i artskyddsförordningens första och andra bilaga. I bilaga 1 finns alla arter angivna som fridlysts genom EU: s två habitatdirektiv; fågeldirektivet från 1979 och art- och habitatdirektivet från 1992. Fridlysta arter som anses behöva ett ”noggrant skydd” i Sverige enligt habitatdirektiven är markerade med ett N. I bilaga 2 till artskyddsförordningen listas alla övriga arter som har fridlysts i hela eller delar av Sverige. Varje land som är medlem i EU ansvarar för sina specifika arter. Alla fladdermöss och grod- och kräldjur är fridlysta i Sverige.

Fridlysning

4 § I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilaga 1 till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att

- 1. avsiktligt fånga eller döda djur,*
- 2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder,*
- 3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen, och*
- 4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplats.*

Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren.

Första stycket gäller inte jakt efter fåglar och däggdjur. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905).

Miljömål

Sveriges har 16 nationella miljö kvalitetsmål från 1999. Ett av dem kallas *God Bebyggd Miljö*. Målet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och utvecklas”¹². Detta inkluderar kyrkogårdar som, tillsammans med parker, kan räknas som grönområden inom tätbebyggda områden.

---

¹² Miljömålsportalen; <http://miljomal.nu/15-God-bebyggd-miljo/Definition/>

Regionmuseets rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Ruveröds kvarn – restaurering av kvarnbostaden, Riseberga sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2011
2. Helsingborgs konserthus – fasadrenovering, byte av dörrar och fönster samt renovering av skärmtak, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2011
3. Kulturhistorisk värdering, återlämnade gravvårdar i Kvistofta församling, dokumentation, Kerstin Börjesson, 2012
4. Norra Skrävlinge kyrkogård, vård- och underhållsplan, Norra Skrävlinge sn, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
5. Bäckaskogs kloster, Renovering bar och reception, Kiaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
6. Norra Åsums kyrka – värme, ljud och ljus, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011–2012
7. Nyvång – bland kolbodas och hagtorn, Björnekulla och Västra Broby sn, DK, Ingela Blomén, 2012
8. Norrvidinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Norrvidinge sn, VP, Jennie Björklund, Kerstin Börjesson, Anna Rabow, Åsa Jakobsson, 2012
9. Källs Nöbbelövs kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Källs Nöbbelöv sn, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
10. Örnäs 2011–2012, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
11. Stolen på Månses, Rekonstruktion av en stol, Vånga sn, PJ, Sven Vildegren, 2011
12. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2012
13. Eslövs station – ombyggnad för restaurang, Eslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011–2012
14. Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar, Vallkärra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
15. Hjårsås kyrka – Omläggning av plåttak, Hjårsås sn, AM, Jennie Björklund, 2012
16. Odarslövs kyrka – demontering och avyttring av fast inredning, AM, Kerstin Börjesson, 2011
17. Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning, Reslöv sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
18. Nämndemansgården på Ven, Sankt Ibb sn, AM, Anna Rabow, 2012
19. Skurups kyrka – utvändig renovering 2012, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
20. Knislinge kyrka – utvändig renovering 2012, Knislinge sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Norra kyrkogården i Lund, utvändig renovering av kapell 2011, Lunds socken, AM, Petter Jansson, 2012
22. Baptistkapellet i Oppmanna – putsarbeten, Oppmanna sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
23. Månstorps gavlar – skadeinventering, Västra Ingelstads sn, DK, Ingela Blomén, Kerstin Börjesson, 2012
24. Jöns Jonsgården, Kattarp sn, AM, Anna Rabow, 2012
25. Örumshuset – nedmontering av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
26. Vittskövle slott 2011–2012, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
27. Skarhults kyrka – utvändig renovering, Skarhults sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
28. Skånsk kalk – lokal kalk från Komsta kalkbrott och platsblandat bruk, PJ, Henrik Nilsson och Helena Rosenberg, 2012
29. Hustoftagården, Väsby sn, AM, Anna Rabow, 2012
30. Furumöllan, Degeberga sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
31. Bondrumsgården – diverser åtgärder, Fågeltofta sn, AM, Jennie Björklund, 2012
32. Borttagning av bänkar i Skurups kyrka, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
33. Smedtorpet 2012, Hässleholms sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
34. Bräkne Hoby kyrka, Bräkne Hoby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
35. Lillö Kungsgård – Nybyggnation av djurstall, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011
36. Helsingborgs konserthus – rökgasfläktar och sprinklerinstallation, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2012
37. Ballingstorp & Per-Ols – diverse åtgärder, Kviinge sn, AM, Jennie Björklund, 2012
38. Ekonomibyggnaad i Hagestad – fasadarbeten, Löderups sn, AM, Jennie Björklund, 2012
39. Kviinge kyrka – invändig ombyggnad, Kviinge socken, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
40. Helsingborgs konserthus – renovering av väggar i foajén, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2012
41. Lövestads kyrka- nytt värmesystem och invändig renovering, Lövestads sn, AM, Petter Jansson, 2011–12
42. Sövde kyrka – renovering av el och värme, Sövde socken, AM, Kerstin Börjesson, 2012
43. Tomelilla Byagård – tak- och fasadarbeten, Tomelilla sn, AM, Helena Rosenberg, 2012
44. Ruveröds kvarn – renovering av kvarn och omryggning av kvarn och bostad, Riseberga sn, AM, Ingela Blomén, 2012
45. Västerstads kyrka – inrättande av handikapptolett, Västerstads sn, AM, Petter Jansson, 2011–12
46. Övraby mölla, Övraby sn, AM, Ingela Blomén, 2012

47. Glimmebodagården 2011–2012, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
48. Ivetofta kyrka – utvändig renovering, Ivetofta sn, AM, Jennie Björklund, 2012
49. Dalby kyrka exteriör renovering, tusen och en överraskning, Dalby sn, AM, Petter Jansson, 2012
50. Allhelgonakyrkan i Lund, utvändig restaurering etapp II, Lund sn, AM, Petter Jansson, 2012
51. Silvåkra kyrka, installation av brand- och inbrottslarm, Silvåkra sn, AM, Petter Jansson, 2012
52. Veberöd kyrka, installation av brand- och inbrottslarm, Veberöd sn, AM, Petter Jansson, 2012
53. Vomb kyrka, installation av brand- och inbrottslarm, Vomb sn, AM, Petter Jansson, 2012
54. Röke kyrka, installation av nytt brandlarm, Röke sn, AM, Petter Jansson, 2012
55. Perstorps kyrka, installation av klimatstyrning, Perstorps sn, AM, Petter Jansson, 2012
56. Vikhög 2:22, Löddeköpinge sn, BD, Helene Stalin Åkesson, 2011-2012
57. Lunds krematorium, S:t Olofs och Uppståndelsens kapell, DK, Kerstin Börjesson, 2012
58. Södra Sandby kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Södra Sandby sn, VP, Åsa Jakobsson, Maria Sträng, 2012
59. Hardeberga kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Hardeberga sn, VP, Åsa Jakobsson, Maria Sträng, 2012
60. Revinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Revinge sn, VP, Åsa Jakobsson, Maria Sträng, 2012

Förkortningar:

AF- antikvarisk förundersökning
 AK- antikvarisk kontroll
 AM- antikvarisk medverkan
 AU- arkeologisk utredning
 DK- dokumentation, övrigt
 FU- arkeologisk förundersökning
 KA- kulturhistorisk analys
 MD- murverksdokumentation
 OU- osteologisk undersökning
 PJ- projektrapport
 VP- vårdplan
 UN- arkeologisk undersökning
 BD- byggnadsdokumentation
 BAD- byggnadsark-dokumentation
 BMU- byggnadsminnesutredning

